

A close-up photograph of a stone sculpture's face, likely a classical or religious figure. The sculpture is light-colored, possibly marble or limestone, and shows signs of weathering and age. The most striking feature is a single eye that has been painted a vibrant red, with a dark, almost black pupil. The surrounding stone is textured and shows some discoloration. The background is dark and out of focus, emphasizing the sculpture's features.

Jan Brázdil

Morální charakter
a jeho empirická reflexe

MASARYKOVA
UNIVERZITA

Morální charakter
a jeho empirická reflexe

MUNI
PRESS

Morální charakter a jeho empirická reflexe

Jan Brázdil

MASARYKOVA
UNIVERZITA

BRNO 2023

Poděkování

Děkuji doc. PhDr. Radimu Brázdovi, Dr., za jeho důvěru, laskavý přístup a pochopení při psaní této práce. Děkuji dále své snoubence L. za bezmeznou oporu a trpělivost, svému příteli R. za nedocenitelné korektury a komentáře a příteli V. za neutuchající podporu a diskuze. Svě rodině děkuji za nekonečnou ochotu a pomocnou ruku.

Knihu recenzovali:

prof. Mgr. Vladislav Suvák, Ph.D.

Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta

doc. Jakub Sirovátka, Dr. phil.

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Teologická fakulta

Knih je částečně hrazena z projektu *Aspekty soudobé filozofie V* (MUNI/A/1082/2022).

© 2023 Masarykova univerzita, Jan Brázdil

ISBN 978-80-280-0349-4

ISBN 978-80-280-0348-7 (brožováno)

OBSAH

I. Úvod	7
Otevření tématu „Aktualizace morálního charakteru“	9
Problémy s tematickým vymezením	10
Důvody k otevření tohoto tématu	11
Úskalí aktualizace morálního charakteru	12
Morální charakter v českém prostředí	15
Obsah knihy a cíle jednotlivých oddílů.....	16
II. Aristotelova etická nauka	21
1. Blažený život a ctnosti	21
2. Aspekty morálního charakteru. Příbuzné pojmy	33
3. Neúplnosti, nedostatky a chyby charakteru.....	51
Okamžitá rozhodnutí	55
Funkce Aristotelovy etické nauky	57
III. Kritéria a způsoby adekvátní aktualizace	61
Kritéria výběru a kritéria aktualizace	61
Příklady, kolize a hierarchie kritérií aktualizace	67
Další poznámky ke kritériím aktualizace	72
IV. Návrhy k aktualizaci konceptu morálního charakteru	75
Rachana Kamtekarová: způsoby aktualizace rozumnosti [minor]	75
Julia Annasová: analogie dovednosti	82
Intermezzo: role zvyku v morálním charakteru.....	96
Nancy Snowová: ctnost jako sociální inteligence	99
V. Závěr	133
Typologie aktualizací	134
Aktualizace: rozumový aspekt jako dovednost.....	137
Aktualizace: emocionální aspekt jako motivace	142
Bibliografie	147
Věcný rejstřík	151

II ÚVOD

Aristotelova etická nauka, obsažená především ve spisech *Etika Nikomachova* (dále také *EN*) a *Etika Eudémova* (dále také *EE*), pozoruhodně odolala zubu času a je i dnes naukou živě diskutovanou, naukou, která je zdrojem plodné inspirace i zapálené kritiky. V polovině minulého století byla Aristotelova etika ctností po delší době opět přivedena do centra pozornosti a představena jako třetí alternativa k tradiční dvojici soupeřících etických systémů, konsekvenencialismu a deontologii. Zásahu na této dílčí renesanci dnes už tradičně připisujeme Elizabeth Anscombeové (1958), obrovský podíl na zpřítomnění této klasické nauky současné akademické obci i laickému čtenáři má ovšem také Philippa Footová (2001) či Rosalind Hursthouseová (2000) a nemalý podíl mají i další autoři, jako např. John Rawls, Alasdair MacIntyre, Terence Irwin, Martha Nussbaumová, Nancy Shermanová a Sarah Broadieová.¹

Díky pozornosti, která jí byla věnována, se za více než půl dalšího století Aristotelova etika ctností rozvětvila do několika dílčích směrů, které kladou důraz na různé aspekty této klasické nauky, a v důsledku se tak v různých momentech odlišují jak od její původní podoby, tak i od sebe navzájem (viz např. Hursthouseová 2016). Pojem ctnosti, se kterým klasická Aristotelova nauka pracuje, se samozřejmě objevuje také u jiných klasických autorů (např. Sókratés, Platón, helénistické školy) a u mnoha dalších autorů napříč dějinami. Ve starších dějinách těmito autory pochopitelně byli filosofové a teologové, v současnosti se s tímto pojmem setkáme např. i v tzv. pozitivní psychologii (viz např. Slezáčková 2012) nebo u autorů, jejichž interdisciplinární snahy bychom zařadili do morální psychologie (např. Miller 2013 nebo Sinnott-Armstrong a Miller 2017). Těchto autorů ani těchto témat se ale má práce týkat nebude, rád bych se přidržel myšlenkové tradice a okruhu autorů, kteří se ve svých úvahách stále odkazují na původní aristotelskou eudaimonistickou etickou nauku.²

1 MacIntyre (1981) a Nussbaumová (2001, 1. vyd. r. 1986), podobně jako dříve Rawls (1971), v duchu Aristotelova řazení etiky přiblížili etiku ctností tématům politiky. Irwin (1985) představil vlivný překlad *Etiky Nikomachovy*, podobně jako ve své době David Ross. O skvělé přehledy Aristotelovy etické nauky se zasloužily (mimo další samozřejmě) Shermanová (1989) a Broadieová (1991).

2 V zájmu přehlednosti svého výkladu budu zpravidla vynechávat některá označení, která by odkazovala na fakt, že se tato práce pohybuje právě v rámci této myšlenkové tradice. Neuvedu-li jinak, budu tak např. „morálním charakterem“ mít vždy na mysli „koncept morálního charakteru v rámci klasické aristotelské etické nauky“.

V rámci této myšlenkové tradice byla na přelomu 20. a 21. století představena kritika Aristotelovy etické nauky (tzv. *situationist challenge*), která předcházela období, které považují za velmi důležité a jemuž se v této práci chci věnovat. Tato kritika vycházela z psychologického situacionismu a na základě závěrů rozsáhlého empirického výzkumu ostře napadala koncept morálního charakteru, tedy stěžejní koncept etiky ctností.³ Námitky z empirické, a v důsledku pak i z normativní neadekvátnosti tohoto klasického konceptu se střetly s přesvědčivou obhajobou Aristotelovy etické nauky (pro představení a analýzu této diskuze viz Brázdil 2017). Někteří autoři však v situacionistické kritice viděli odhale- ní problematických míst morálního charakteru, a podmínili proto obhájení Aristotelovy etické nauky potřebou revize tohoto konceptu (např. Russell 2009), jiní zase využili inter- disciplinární diskuzi jako příležitost přiblížit koncept morálního charakteru současnému empirickému, konkrétně pak psychologickému výzkumu (např. Annas 2005, 641, Annas 2011, Kamtekar 2004, 461, a Kamtekar 2012).

Situacionistická kritika je tak následována různými pokusy o „aktualizaci“ morální- ho charakteru, kterými se různí autoři snaží navzdory situacionistické kritice představit tento koncept jako životaschopný. Na rozdíl od nejrůznějších snah o zpřístupnění Aristo- telovy etické nauky akademické i laické veřejnosti (např. nové překlady, nové interpretace či popularizační přehledy) jsou tyto pokusy specifické využitím závěrů psychologických věd (tj. např. vývojové psychologie, psychologie odbornosti či motivační psychologie), a to k nové a jasnější interpretaci, k doplnění a rozšíření nebo k opravě konceptu morálního charakteru a jeho dílčích aspektů.⁴

Příkladem může být objasnění původně stručně, složitě či nejasně popsání jevu obsáhlejším, srozumitelnějším či jasnějším popisem odpovídajícího jevu v rámci empi- rického výzkumu. Takto si můžeme k objasnění pojmu „rozumnost“ (φρόνησις) pomoci pojmem „odbornost“ (*expertise*), který je doprovázen bohatým empirickým výzkumem (viz např. Ericsson a kol. 2018). Na základě tohoto výzkumu můžeme v rámci aktualizace morálního charakteru nejen vyjasnit konkrétní aspekty pojmu rozumnosti, ale také tento

3 Morálním charakterem (jinak řečeno i „mravem“) rozumím pojem ἦθος, který označuje souhrn emocionálních a rozumových dispozic zodpovědných za morální chování (viz II., 2.7). Mravní ctnosti (ἠθικαὶ ἀρεταί) jsou pak v tomto smyslu výtečnými kvalitami (tj. ctnostmi) morálního charakteru, který ovšem sám o sobě nemusí nutně implikovat jakoukoli morální výtečnost. Morální charakter je tak hodnotově neutrální pojem, pouze reflektuje Aristotelovu morální psychologii, zahrnuje do sebe většinu pojmů a témat a pokrývá velkou část Aristotelovy etické nauky, jak co do významu, tak i co do obsahu. Tématy této etické nauky, která zároveň nejsou součástí konceptu morálního charakteru, jsou např. přátelství, vnější dobra či blaženost spojená s bádavým způsobem života. Na druhou stranu např. ctnostné jednání jako jedna z podmínek dosahování spokojeného života, stejně jako mnohé další pojmy (žádost, rozumnost, záměrná volba, přirozená ctnost a další), již pojmově spadají pod koncept morálního charakteru.

4 V rámci tématu aktualizace mluvíme právě o aktualizaci konceptu morálního charakteru, nikoli o aktualizaci Aristotelovy etické nauky jako celku, neboť návrhy k aktualizaci se omezují zpravidla pouze na tento koncept (či na koncepty dílčí, které pod morální charakter řadíme, např. rozumnost). (Srov. IV., Nancy Snowová, Vztah ctnostné činnosti a blaženosti.)

pojmem rozvést o výklad psychologických jevů, které Aristotelovi ještě nemohly být jasné, nebo můžeme dokonce opravit chyby, kterých se Aristotelés dopustil. Zda je tato aktualizace potřebná a zda je vůbec analogie rozumnosti a odbornosti platná, je samozřejmě podstatnou otázkou.

Aktualizací morálního charakteru tak rozumím objasnění, revizi či doplnění Aristotelovy etické nauky, které primárně cílí právě na koncept morálního charakteru, zakládá se na empirickém výzkumu a snaží se představit tento koncept jako životaschopný (tj. mimo jiné jako přijatelný, tedy empiricky a normativně adekvátní, a srozumitelný, viz III., Kritéria výběru a kritéria aktualizace). A právě snaha o aktualizaci morálního charakteru je ústředním tématem mé knihy.

Otevření tématu „Aktualizace morálního charakteru“

Mým cílem v rámci tohoto tématu ovšem není předložit jakkoli definitivní aktualizaci morálního charakteru, řešit košaté diskuze či hledat odpovědi na dříve předestřené otázky. Můj záměr je a musí být fundamentálnější, neboť žádné diskuze ani palčivé otázky na toto téma téměř neexistují. Vedle víceméně izolovaných návrhů několika autorů, jak využít poznatky psychologických věd při čtení Aristotelovy etické nauky, neexistuje jednotné téma, které by tyto snahy spojovalo, systematizovalo a kriticky posuzovalo a srovnávalo. Chci tak téma aktualizace morálního charakteru teprve otevřít a chci tuto aktualizaci představit jako problém, ke kterému je potřeba systematicky a kriticky přistoupit. Důvody k této práci představím v následujících podkapitolách.

K naplnění tohoto záměru, který je také mým hlavním cílem, budu přistupovat následovně. V první řadě chci stanovit kritéria adekvátní aktualizace morálního charakteru, s jejich pomocí kriticky posoudit některé ze současných snah o tuto aktualizaci, a v důsledku pak navrhnout, kterými cestami by se měly další snahy o aktualizaci ubírat a které cesty lze považovat za slepé.

Nejdříve ale považuji za nezbytné naplnit několik dílčích cílů. Bez ohledu na formulaci kritérií patrně není možné posoudit adekvátnost jakékoli snahy o aktualizaci morálního charakteru, aniž bychom si dříve objasnili relevantní aspekty tohoto konceptu a jejich roli v Aristotelově etické nauce. Jinými slovy, těžko kriticky posoudit aktualizace tohoto konceptu, když nám není jasný význam dílčích pojmů, jako je blaženost nebo rozumnost. Pokud bychom se vzdali analýzy původního konceptu a ukotvení aktualizace v něm, šlo by nám spíše o vytváření a posuzování nových a vzájemně nezávislých konceptů morálního charakteru, tím Aristotelovým pouze více či méně inspirovaných. V důsledku bychom tak mohli jen těžko mluvit o jednotném tématu a snaze o „aktualizaci Aristotelova konceptu morálního charakteru“.

Druhá, rozsáhlejší kapitola mé práce tak bude věnována právě analýze relevantních pojmů spojených s morálním charakterem (např. rozumnost, žádost či záměrná volba).

Za další nezanedbatelnou podmínku k naplnění záměru mé práce považuji představení kritérií, podle kterých vyberu autory, jejichž práce podrobím kritice. I když totiž považuji kritiku dosavadních snah za zásadní součást mé práce, není v souladu s mým záměrem rozvádět samoučelné kritiky. V jakém pořadí se budu všemi těmito body zabývat, představím v podkapitole „Obsah knihy a cíle jednotlivých oddílů“ na konci této kapitoly.

Problémy s tematickým vymezením

Má snaha o otevření tohoto tématu ovšem může ztroskotat hned ve svém počátku. Existuje skutečně mezi jednotlivými autory a jejich pracemi dostatečný tematický průnik pro otevření rozpravy o aktualizaci morálního charakteru? Má práce je přeci jen ojedinělou snahou o kategorizaci a analýzu různých konceptů několika málo autorů, kteří na sebe pouze výjimečně reagují.⁵ Tito autoři mohou mít na první pohled nemnoho společného. Věnují se často různým aspektům morálního charakteru. Jejich zájem může být odlišný, stejně jako cíl, kterého chtějí svojí prací dosáhnout.⁶ A i když všichni autoři, které zde považuji za relevantní, svými snahami reagují na situacionistickou kritiku, liší se v naléhavosti, se kterou k této kritice přistupují.⁷ Společné je těmto autorům pouze téma morálního charakteru nebo některého jeho aspektu a zájem nějakým způsobem oživit a vyjasnit, doplnit či opravit tento koncept s pomocí psychologických věd, jejichž výstupy považují za pozitivní příležitost pro Aristotelovu etickou nauku spíše než za zdroj pro vytváření námitek.

Pokud se práce těchto autorů takto odlišují, jak vymezit jednotná kritéria k posouzení těchto prací? Jestliže se liší záměr jejich práce, jak by bylo možné aplikovat na všechny stejné kritérium správnosti? Myslím, že to možné je. Musíme zde rozlišit úspěch v naplnění záměru, který si autoři sami vytyčili, od úspěchu při naplnění kritérií adekvátní aktualizace morálního charakteru. Není mým zájmem v této práci posuzovat, do jaké míry autoři naplnili záměr, který si pro svou práci vymezili. Má kritika zde uvedených autorů směřuje primárně k tomu, zda naplňují kritéria, která jsou na jejich záměru nezávislá.

Tvrdím, že můžeme taková kritéria stanovit, a vytvořit tak jednotný způsob, jak posuzovat výstupy těchto autorů.⁸ Tato kritéria by samozřejmě měla být představena takovým způsobem, aby byla relativně neproblematická a obecně přijatelná. Nesplnění této pod-

5 Touto výjimkou je komentář Nancy Snowové (2015b) k práci Julie Annasové. Za další tematickou shodu můžeme považovat společnou editorskou práci obou autorek (Annas, Narvaez a Snow 2016).

6 Až na Rachanu Kamtekarovou (2012), od které jsem si i já pojem „aktualizace“ (*updating*) vypůjčil, nemluví ostatní autoři o své práci jako o aktualizaci.

7 Např. Snowová (2010) představuje zájem vyrovnat se se situacionismem jako jeden z ústředních motivů své práce, zatímco Annasová (2006, 2011) se vypořádává se situacionistickou kritikou spíše jen mimochodem.

8 Později (tj. III., Kritéria výběru a kritéria aktualizace, β) představím a objasním těchto pět kritérií: kritérium empirické adekvátnosti, normativní adekvátnosti, funkce, významu a interdisciplinarity.

mínky by jednoduše znamenalo absenci adekvátních posuzujících kritérií, a v důsledku i kruhovost mých snah o následné posouzení a kritické zhodnocení prací, které považuji za aktualizace konceptu morálního charakteru.

Neočekávám, že by samotný výčet mnou stanovených kritérií byl příliš kontroverzní. Stanovuji tato kritéria mimo jiné i na základě prací těchto autorů a na základě kritérií, která se stala stěžejními v situacionistické debatě. Jako problematické však chápu přístupy jednotlivých autorů k těmto kritériím, tedy způsoby, jakými se je snaží naplnit.

Důvody k otevření tohoto tématu

Jaký má nakonec má snaha a toto téma význam? Co téma aktualizace znamená pro obecnější téma věnující se oživení či popularizaci Aristotelovy etiky ctností? Čím je toto téma zajímavé a čím je prospěšné? Rád bych se nyní zaměřil na podobné otázky a představil svou motivaci k této práci, a tím i lépe ilustroval, k čemu zde směřuji a co by mělo být také cílem tématu, které se zde snažím otevřít.

Přestože jsou snahy o aktualizaci morálního charakteru patrné zvláště v období provázecím či následujícím situacionistickou kritiku, myslím, že určité provázání etiky ctností s psychologíí, a především určitý závazek vůči psychologické adekvátnosti, vytvořila už Elizabeth Anscombeová (1958), když etiku ctností představila jako etickou nauku adekvátnější našim skutečným duševním prožitkům a našemu chování v běžném životě. Věřím však, že téma „Aktualizace morálního charakteru“ je důležité i z důvodu spíše praktického. Bez ohledu na oprávněnost situacionistické kritiky považuji požadavek některých autorů na aktualizaci tohoto konceptu v určité míře za oprávněný, neboť jsem přesvědčený, že psychologické vědy nabízejí prostřednictvím aktualizace morálního charakteru prostředky k rozšíření praktického potenciálu Aristotelovy etické nauky. A to především přesunutím Aristotelova konceptu morálního charakteru do interdisciplinární debaty (viz III., Kritéria výběru a kritéria aktualizace, β).

Zájem o rozšíření tohoto praktického potenciálu je zcela namístě. Klasická aristotelská etika ctností pro nás totiž může mít významný praktický užitek, který vychází z její stěžejní funkce⁹. Touto funkcí či užitek mám na mysli zvyšování morální kompetence jednot-

9 Stěžejní funkcí (dále jen „funkcí“) etické nauky mám na mysli její význam, oblast působení, její hlavní oblast užitku. Funkce vymezuje, v čem spočívá její potenciál jakožto etické nauky a důvod, proč si tohoto učení ceníme a proč jej vyhledáváme. Stejně jako např. počítačový program má i etická nauka svou funkci. Nauka i program mohou být užitečné (nebo se stát užitečnými) i způsobem, který jejich funkci neodpovídá. Jednoduchým příkladem může být řezání jakožto funkce nože – tupým nožem můžeme např. i zašroubovat šroubek, ale není to funkcí nože, neceníme si totiž nože (jakožto nože) pro jeho schopnost upevnit šroubky, ani nůž k tomuto záměru cíleně nevyhledáváme. Pro ilustraci si zde zajisté můžeme pomoci Aristotelovým pojmem *ergon* (viz II., 1.2), přičemž mě zde bude zajímat *ergon* Aristotelovy etické nauky. Zjednodušeně můžeme namísto funkce mluvit jen o „bezprostředním užitku“ Aristotelovy etické nauky, na jiných místech výkladu (a tedy i obecněji) je však srozumitelnější mluvit o funkci.

livce i společnosti nebo, jak to budu nazývat později, zvyšování morální gramotnosti.¹⁰ Tato nauka má samozřejmě také svou nezanedbatelnou akademickou hodnotu jako dobře dochované filosofické učení jednoho z největších myslitelů antiky a touto prací ji samozřejmě nechci nijak snižovat ani jakkoli implikovat, že by měla být přehlížena. Přesto její praktický potenciál považuji za důležitější, neboť se domnívám, že si jako v první řadě „praktická věda“ zachovává v rámci výchovy a vzdělávání pozoruhodný praktický užitek, který zůstává nevyužit. Aristotelova etická nauka může být i dnes prezentována a rozvíjena se stejným záměrem a se stejným užitekem, jaký měl na mysli i Aristotelés: „[p]ečuje o to, aby občany učinila nějakými, a to dobrými a schopnými krásných výkonů“ (EN 1099b30).

Troufám si tvrdit, že v současné chvíli však není Aristotelova etická nauka považována za praktickou, a tím spíše ne za vědu (zvl. pak v českém prostředí, viz „Morální charakter v českém prostředí“). Těžko ovšem od těch, kteří mají vliv na morální výchovu a rozvoj (od pedagogicko-psychologických věd až po konkrétní praktiky v oblasti výchovy a vzdělávání), očekávat uznání praktického potenciálu této nauky, pokud pro ně mnoho jejích aspektů není dosti dobře pochopitelných (a v důsledku pak ani přijatelných). Nové popularizační příručky, jasnější a atraktivní překlady či podobné snahy mohou v této věci jistě pomoci, ale patrně spíše jen na úrovni laických čtenářů. Proto považuji i interdisciplinaritu (založenou na terminologickém sjednocení či obsahovém provázání) plynoucí právě ze snah o aktualizaci za nezbytnou jak pro přijetí a uznání odbornou veřejností, tak v důsledku i pro rozšíření praktického potenciálu Aristotelovy etické nauky.¹¹

Úskalí aktualizace morálního charakteru

Zásahy do nauky, jež aktualizace představují, samozřejmě mohou představovat i riziko. Dalším důvodem, proč se zajímat o toto téma, je snaha vyvarovat se aktualizací neadekvátních, které mohou Aristotelovu etickou nauku učinit např. méně srozumitelnou, obtížněji přijatelnou, nebo na ni dokonce přenést důkazní břemeno v důsledku příliš úzkého propojení s příliš konkrétními a zajisté proměnlivými závěry současné psychologie (koncept morálního charakteru či s ním spojené pojmy by pak musely neustále procházet

10 Proč považuji za hlavní funkci Aristotelovy etické nauky právě zvyšování morální gramotnosti a co mám tímto slovním spojením na mysli, objasním později (viz II., Funkce Aristotelovy etické nauky), neboť tato funkce vyplývá z charakteristického rysu Aristotelovy práce, z důsledné analýzy a nalezení vzájemných vazeb mezi pojmy, které spojujeme s každodenní morálkou a s prožíváním dobrého a spokojeného života.

11 Nedomnívám se, že bychom touto snahou o interdisciplinaritu či aktualizaci obecně jakkoli odevzdávali Aristotelovu etickou nauku do rukou psychologických či pedagogických věd. Stejně tak si nemyslím, že bychom takto jakkoli snižovali hodnotu etiky jako filosofické disciplíny. Naopak, adekvátní aktualizace držící se stěžejní funkce původní etické nauky zachovává všechny její filosofické aspekty (neukáží-li se tedy některé z nich chybnými). Cílem snah o interdisciplinaritu (má-li se zvyšovat potenciál této nauky) by v první řadě měly být popularizace, pochopitelnost či přijatelnost příbuznými obory i laiky, a v důsledku tak i širší uznání významu a hodnoty této etické nauky (a dílčím krokem) i etiky jako samostatné disciplíny.

aktualizacemi, které by reflektovaly vývoj v psychologii). V jiných případech může zase dojít k redukci a mohou být významně pozměněny klíčové aspekty této nauky. Mohou tak být např. nedopatřením nebo záměrně redukovány (či přímo opuštěny) některé z aspektů morálního charakteru, které mají v klasické nauce málo patrnou, přesto důležitou roli. Důsledkem může být nejen významově odlišný koncept, ale také porušení funkce této nauky nebo snížení její normativní adekvátnosti, třebaže záměr autora těchto aktualizací mohl být opačný (viz kap. III.).

Některé z takových návrhů mohou být na první pohled lákavé svou srozumitelností a převodem Aristotelových termínů na pojmy psychologické. Zároveň však mohou z klasické etiky ctností v důsledku vytvořit filosoficky nezajímavé, naivní či triviální etické učení, které nebude s to obstát při řešení etických problémů a držet krok s konsekvencialismem a deontologií.¹²

Tato úskalí přitom mohou mít podstatný dopad, a to nejen na tuto nauku samotnou. Autoři, jejichž návrhy si později vybírám pro kritické zhodnocení, jsou významnými postavami současného bádání zabývajícího se antickým dědictvím. Jejich práce má bezpochyby význam jak pro další směřování tohoto bádání, tak i pro způsob, jakým jsou aspekty a koncepty Aristotelovy etické nauky prezentovány laikům i odborníkům z různých vědních oblastí.

Reálné dopady kontroverzních závěrů známých autorit můžeme pozorovat např. v počátcích situacionistické debaty, když se John Doris, jeden z hlavních proponentů situacionistické kritiky, odkazuje na kontroverzní závěry Johna McDowella, a představuje tak argumentační linii, jejíž základní premisy nejsou prokazatelně ve shodě s Aristotelovým výkladem (viz Brázdil 2017, 17, pozn. 18). Tato chyba přitom nastala v prostředí filosofické diskuze, a byla tak, podobně jako některá jiná nedorozumění situacionistické debaty, odhalena a revidována až s ohledem na primární literaturu. Obdobná chyba v případě interdisciplinární diskuze nad funkcí a užitkem však může mít podstatně větší dopad, neboť v takové diskuzi, ve které se pochopitelně vychází spíše z interpretací než z primárních textů, se jí této revize dostane hůře.

12 Zvláště ve filosofické debatě je nebezpečí této degradace nejpatrnější. Klasická etika ctností čelí již tradičním, leč neustupujícím námitkám z egoismu (viz např. Annas 2006, 521–3; 2011, 126 a 154), z konzervativnosti (viz např. Annas 2006, 518, 525) či z relativity ctností (viz např. Annas 2011, 52–6). Jsem přesvědčen (stejně jako například Annasová), že tyto námitky Aristotelovu etiku ctností v její původní podobě přesvědčivým způsobem nenapadají. Nenapadají jí díky jejím různým aspektům, které však mohou být na první pohled zanedbatelnými detaily a které se ani často nedostanou do základních učebnicových přehledů. Vyvrácení námitky z egoismu je např. založeno na ztotožnění dobrého žití (εὖ ζῆν) a dobrého jednání (εὖ πράττειν) při vymezení blaženosti (viz II., 1.1), jež nebývá příliš často zdůrazňováno. Poruší-li se nějakým zásahem (zde aktualizací) takovýto výměr blaženosti, bude-li např. ctnostné jednání jakýmkoli způsobem podřazeno jako *prostředek* k dobrému žití, bude takto aktualizovaná etika ctností otevřena námitce z egoismu. Křehkost tohoto ztotožnění se přitom projevuje při každé snaze definovat blaženost (viz II., 1.1) způsobem, který za definiens nedoplní „ctnostnou činnost“ (jednoduše řečeno). Je přitom zřejmé, že zrovna snahy o aktualizaci budou cílit na informativnější definice, patrně propojené s psychologickými jevy a pojmy.

Vedle více nápadných chyb, jako je pojmová redukce či chybná interpretace klasických pojmů, se zde nicméně můžeme setkat s méně patrným (a o to nebezpečnějším) úskalím. Aktualizace může cílit na rozšíření dílčích aspektů morálního charakteru či etické nauky, avšak způsobem, který neodpovídá funkci této nauky. Necílí na to, čím je tato etická nauka užitečná, co je její předností, ale snaží se zvýšit její kvality v jiném směru. Necílí na její potenciál zvýšit u člověka morální gramotnost, ale např. na potenciál zvýšit konformitu či pocit autonomie. Takováto aktualizace je přitom chybná i tehdy, když přímo neredukuje podstatné pojmy či jinak neoslabuje potenciál či funkci této nauky – oslabuje ji totiž nepřímou, ztrátou přehlednosti a jednotného zacílení. Ilustrujme si dále tento problém na příkladu počítačového programu.

Podobně jako u počítačového programu, jehož funkcí je psaní a formátování textu (jde-li o textový editor), mohou i v případě konceptu morálního charakteru aktualizace cílit na změny, které sice přímo neoslabují jeho funkci, ale ani k ní nijak nepřispívají. Některé z těchto aktualizací či změn mohou být na první pohled přínosné, ale také mohou přidávat nástroje a možnosti, které jednoduše nepotřebujeme, které pouze odvádějí naši pozornost a pro které máme již často jiné programy či vědní oblasti. Například rozšiřovat koncept morálního charakteru o psychologické výstupy týkající se mentálního vývoje dítěte může být na první pohled smysluplné, neboť Aristotelova přirozená ctnost (viz II., 3.1) popisuje právě morální charakter dětí. V důsledku je to ale podobné jako rozšiřovat textový editor o nezákladnější funkce kalkulačky (viz odlišná „úroveň obecnosti“ dále a objasnění pojmu „morální gramotnost“ v kap. II., Funkce Aristotelovy etické nauky).

I když taková aktualizace přímo neoslabuje funkci tohoto programu, přidává do něj něco nadbytečného, co činí program složitým a méně přehledným a co navíc nedostačuje k řešení pokročilejších problémů, pro které budeme i tak muset použít jiné programy. Kdo k tomuto programu přistupuje poprvé, může být zmaten množstvím různých nástrojů či informací a nakonec mu ani nebude hned jasné, k čemu má tento program sloužit, jaká je jeho funkce, čím mu může být užitečný (ve srovnání s jinými programy), co je jeho hlavní předností. Můžeme pak snad mluvit o univerzálnějším programu, ale zároveň budeme tento program zřejmě považovat za horší *textový editor*. Může-li nám analogicky vývojová psychologie, jednoduše řečeno, představit způsob, jak u dítěte a dospívajícího kultivovat určité dispozice konstituující ctnostný charakter, pak je to jistě zajímavé, ale takovéto konkrétní praktické postupy nemají místo v Aristotelově etické nauce, protože se neshodují s její funkcí, která je založena na vyšší úrovni obecnosti, a zároveň existuje široká vědní oblast (např. vývojová psychologie), která tuto problematiku řeší v mnohem větší šíři, než jakou by aktualizace mohla obsáhnout.

Některá odvětví psychologické či pedagogické praxe, která by mohla být představena jako návrhy k aktualizaci morálního charakteru, přitom tuto míru obecnosti překračují,

a jsou tak tomuto záměru i Aristotelově etické nauce vzdáleny (srov. EN 1103b32–1104a10 a 1098a20–35). Např. rozumnost – jako nutná součást morálního charakteru, a především pak mravních ctností – se mimo jiné vztahuje ke správnému posouzení nastalé situace, a skutečně rozumný člověk tedy vnímá situaci nezaujatě a jasně, aby v ní mohl odhalit střednost a prostředky k jejímu dosažení. Takovéto vymezení se pohybuje na úrovni obecnosti přiměřené této nauce. Ale informace o tom, jakými cviky kultivovat naši odolnost vůči vlivu předpojatostí (*biases*) a naši schopnost odhalit v situaci podstatné prvky, se už pohybují na jiné úrovni, a to tím spíše, čím jsou konkrétnější. V Aristotelově etické nauce je taková úroveň konkrétnosti převážně okrajovou součástí a působí spíše jako ilustrace obecnějších tvrzení (viz např. EN 1109a24–b27). Bylo by chybné na tomto aspektu (tedy výkladu na konkrétnější úrovni) stavět stěžejní potenciál a funkci této etické nauky. Aristotelova etická nauka nás nedokáže poučit o těchto konkrétnostech a ani k tomu nesměruje. (Viz II., Funkce Aristotelovy etické nauky, α.)

Abychom tedy vůbec mohli smysluplně posuzovat adekvátnost aktualizací morálního charakteru, musíme nejdříve určit funkci Aristotelovy etické nauky. I kdybychom nakonec prostřednictvím aktualizace z morálního charakteru neodstranili žádný podstatný aspekt, ani nijak neredukovali důležité pojmy, ani nauku jako celek nezahltili zbytečnými doplňky, přesto bychom nevěděli, na co se při aktualizaci zaměřit, kde začít. Podobně jako bychom nevěděli, kde začít s aktualizací počítačového programu, pokud bychom předem nevěděli, co je jeho funkcí, tedy že má v první řadě sloužit k psaní a formátování textu. Funkcí Aristotelovy etické nauky se budu zabývat v rámci následující kapitoly (viz II., Funkce Aristotelovy etické nauky).

Morální charakter v českém prostředí

Český čtenář se může pozastavit nad frázemi o tom, jaká pozornost je Aristotelově etice věnována, nebo že jde o stále živě diskutovanou nauku. Za zvláště pozoruhodnou může také považovat naléhavost, s jakou přistupuji k problému adekvátnosti této aktualizace a k tomu, jakým způsobem je a bude Aristotelova etická nauka prezentována laické veřejnosti. Aniž bych se tomuto problému jakkoli hlouběji věnoval, zdá se mi patrné, že Aristotelova etika ctností na odborné úrovni, stejně jako pojem ctnosti či morálního charakteru na úrovni laické, není v našem prostředí tématem příliš diskutovaným a populárním, zvláště třeba ve srovnání s prostředím anglo-americkým. I když samozřejmě vyšly i u nás kvalitní práce na téma Aristotelovy etiky (viz např. Synek 2011) či morálního charakteru (viz např. Pacovská 2018), je příznačné, že stěžejní literatura k těmto tématům pochází téměř výhradně od zahraničních autorů.

Pojem „morální charakter“ není v našem akademickém prostředí uspokojivě diskutován, ale ani žádným způsobem terminologicky ustálen – např. Stanislav Synek ve své knize (2011) spojuje „charakter“ s pojmem *ἥξις*, a to synonymně s významem „duševní